

**ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՃԳՆԱԺԱՍԸ,
ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՍՆ ՈՒ
ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՑԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ**

**ԳԱԳԻԿ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ* **
Երևանի պետական համալսարան

Հնդվածում քննարկվում են հոգեբանության մեթոդաբանական ճգնաժամի դրսևորումներն ու լուծման հնարավորությունները: Հատուկ ուշադրության է արժանանում այն փաստը, որ մեր օրերում հոգեբանության ճգնաժամն առավելապես դրսևորվում է ոչ թե դրա առանձին ուղղությունների բացահայտ հակամարտությամբ, այլ հոգեբանության մեթոդաբանության ճգնաժամով, որը կարող է արտահայտվել, օրինակ, հոգեբանության տեսական մասնատվածությամբ պայմանավորված մեթոդաբանական ճգնաժամի հիմնախնդրի քննարկման դաշտում ճգնաժամի առկայությամբ: Իսկ հոգեբանության մեթոդաբանության ճգնաժամի պատճառն այն է, որ հոգեբանական տեսությունների բազմազանության պայմաններում պատմականորեն չի ձևավորվել այնպիսի մեթոդաբանություն, որը կնախորդեր հոգեբանական հայեցակարգերին, չէր բխի դրանցից ու կստեղծեր դրանք համատեղ դիտարկելու միասնական մեթոդաբանական դաշտ ձևավորելու հնարավորություն: Միասնական մեթոդաբանության բացակայության պարագայում անհնար է դառնում հոգեբանության տեսական մասնատվածության խնդրի քննարկումը, ինչը նշանակում է, որ հոգեբանության միասնականացմանը պետք է նախորդի հոգեբանության մեթոդաբանության միասնականացումը: Միասնական մեթոդաբանություն հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ որպես դրա առարկա կանխադրվում է պատմականորեն տրված և շրջանառվող բոլոր հոգեբանական հայեցակարգերին մեթոդաբանորեն նախորդող հոգեբանություն: Այդպիսի հոգեբանության հնարավորությունն անմիջականորեն կապված է հոգեբանության մեթոդաբանական գոյականության խնդրի հետ, որը վերաբերում է հոգեբանական բոլոր հայտնի հայեցակարգերից անկախ հոգեբանության գոյությանը: Վերջինս հանդես է գալիս որպես հոգեբանական գիտելիքի հնարավորության և հոգեբանական հայեցակարգերի ձևավորման անհրաժեշտության առանցքներով կազմված հարթություն, որտեղ կարող են համադրվել և համատեղ դիտարկվել հոգեբանական բոլոր հայեցակարգերը:

* **Գագիկ Պետրոսյան** – ԵՊՀ սոցիալական և կլինիկական հոգեբանության ամբիոնի ասիստենտ
Гегик Петросян – ассистент кафедры социальной и клинической психологии ЕГУ
Gagik Petrosyan – Assistant at YSU Chair of Social and Clinical Psychology
Էլ. փոստ՝ gagikpetrosyan@ysu.am, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8930-3754>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Մտացվել է՝ 07.10.2024
Գրախոսվել է՝ 10.10.2024
Հաստատվել է՝ 15.11.2024
© The Author(s) 2024

Բանալի բառեր – հոգեբանության մեթոդաբանական ճգնաժամ, հոգեբանության մեթոդաբանության ճգնաժամ, հոգեբանության մեթոդաբանական գոյականություն, հոգեբանության միասնական մեթոդաբանություն

Մեր օրերի հոգեբանության կարևորագույն մեթոդաբանական խնդիրը թերևս հոգեբանության տեսական մասնատվածության կամ հոգեբանության մեթոդաբանական ճգնաժամի հարցն է: Ժամանակակից հոգեբանությունը հանդես է գալիս որպես հակադրվող, փոխբացառող, հոգեբանական իրարամերձ հայեցակարգերի արհեստական ամբողջություն: Թվում է, թե հոգեբանության մեթոդաբանությունը պետք է ինչ-որ կերպ լուծեր այս խնդիրը: Խնդրի մեթոդաբանական քննարկումների համեմատական վերլուծությունը, սակայն, ցույց է տալիս, որ այս հատույթում կարծես նույն իրավիճակն է. հոգեբանության տեսական մասնատվածության, հոգեբանության ճգնաժամի խնդրադաշտը տեսականորեն մասնատված է ու գտնվում է բավականին խորը ճգնաժամի մեջ:

Այսպես, էականորեն տարբերվում են հոգեբանության ճգնաժամի տևականության և մեր օրերում դրա առկայության խնդրի մասին տեսակետները: Որոշ հեղինակների կարծիքով՝ հոգեբանության ճգնաժամը շարունակվում է մեր օրերում: Ջենս Մամենն ու Իրինա Միրոնենկոն, օրինակ, գրում են. «Ինտելեկտուալ ձանձրույթի հասցնելու չափ կրկնվել է, որ հոգեբանությունը, չնայած դրա թվացյալ հաջողություններին, ճգնաժամի մեջ գտնվող գիտություն է: Այդպես է այն ժամանակվանից, երբ 19-րդ դարում հոգեբանությունը հեռացավ փիլիսոփայությունից: Կարճ ասած՝ ճգնաժամը տեսական է և վերաբերում է գիտական հոգեբանության հասկացությանին և մեթոդաբանական հիմքերին: Հոգեբանությանը չեն բավականացնում կապակցվածությունն ու միասնականությունը, հասկացությանին պարզորոշությունը, փորձահեն փաստերը կուտակելու և միավորելու, ինչպես նաև անհատական և խմբային երևույթները հարստացնելու և քննադատաբար դիտարկելու ընդունակ վերլուծական և հասկացությանին արդյունավետ գործիքակազմը»¹:

Այս տեսակետին ընդդիմանում է Դենիել Օ'Քոննելը: Նա մասնավորապես նշում է, որ եթե 1927 թվականին հոգեբանության բնագավառում տեղ է գտել ճգնաժամ, ապա ներկայիս ենթադրվող ճգնաժամը պետք է դիտարկվի կամ որպես դրա շարունակություն, կամ էլ որպես դրա կրկնություն: «Ես ցանկանում եմ ցույց տալ,- գրում է Օ'Քոննելը, - որ այն, փաստորեն, շարունակություն է: Բայց ինքը՝ շարունակական ճգնաժամ հասկացությոթ, հակասական է: Ճգնաժամն իր բնույթով սուր վիճակ է, այլ ոչ թե խրոնիկ: Այնպես որ, ես կնախընտրեի մեկ այլ գուցե «տկարություն» արտահայտությունը»: Օ'Քոննելն իր

¹ **Mammen J., Mironenko I.** Activity theories and the ontology of psychology: learning from Danish and Russian experiences // *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 2016, Vol. 49, No. 4, p. 681.

այս ընտրությունը հիմնավորում է «տկարություն» բառի վերաբերյալ սահմանմամբ. «Թուլության ու անառողջության անորոշ զգացում, որը հաճախ վկայում է հիվանդության սկզբի մասին կամ ուղեկցում է այն»²:

Նմանատիպ կարծիք է արտահայտում Ջեյտն Գորցենը: Նա մասնավորապես նշում է, որ «ճգնաժամ» (անգլ. crisis) բառը բառարանային իմաստով նշանակում է բեկման պահ, շրջադարձային կետ, ինչը ցույց է տալիս, որ այն օժտված է որոշակի ժամանակային իմաստով, այսինքն՝ կարող է վերաբերել ժամանակի ինչ-որ կոնկրետ պահի: «Այդ դեպքում, - հարցնում է Գորցենը, - ինչպե՞ս է պատահում, որ հոգեբանության դիտարկման ընթացքում հեղինակներն առնվազն մեկ դար քննարկում են «ճգնաժամը»: Եթե այս իրավիճակը գնահատենք «ճգնաժամ» բառի խիստ, բառացի նշանակությամբ, ապա պարզապես կասենք, որ ճգնաժամ չկա»³: Գորցենի կարծիքով՝ «խրոնիկ ճգնաժամի» մասին խոսակցություններն անիմաստ են, այդպիսի հասկացություն չի կարող լինել:

Հովարդ և Սայմոն Գրյուբերները հարցին մոտենում են այլ տեսանկյունից: Նրանք կարևորվում են ոչ թե «ճգնաժամ» հասկացության իմաստը, այլ հոգեբանության ակնհայտ նվաճումները: 1996-ին նրանք հանդես են գալիս «Որտե՞ղ է հոգեբանության ճգնաժամը» զեկույցով, որում փորձում են ցույց տալ, որ հոգեբանությունը ճգնաժամի մեջ չէ, իսկ ճգնաժամի մասին պատկերացումները բխում են հենց մեզնից: «Արդյոք հոգեբանության բնագավառում առկա՞ է ճգնաժամ, - գրում են հեղինակները: - Այն լճացա՞ծ է: Այն մեկուսացա՞ծ է: Այն մահանո՞ւմ է: Այս բոլոր հարցերին մենք պատասխանում ենք՝ «ոչ»: Հոգեբանությունն ինքնաբավ, հաջողությամբ աճող բնագավառ է: 1994-ի նոյեմբերին ԱՀԱ «*Հիտարկում*»-ն այս ոլորտին տալիս է «եռուն» բնութագրիչը: Զբաղվածության պլանավորումները ցույց են տալիս, որ հոգեբանությունը տասը լավագույն բնագավառների շարքում է: «*Հիտարկում*»-ի նույն համարը պարունակում է աշխատատեղերի 22 էջանոց ցուցակ: Նոր հանդեսներն ու ամսագրերը հայտնվում են բավականին հաճախակի: <...> Այնպես որ, հոգեբանությունը ոչ միայն «եռուն» բնագավառ է, այլև բավականին զգայուն կերպով հակազդում է հանապազօրյա հասարակական խնդիրներին»⁴:

Կարելի է նկատել, որ Գրյուբերները, որպես ճգնաժամի բացակայության ապացույց, վկայակոչում են «հոգեբանություն» մասնագիտության տարածվածության, հասարակական կյանքում դրա ներգրավվածության բարձր աստիճանը: Հետաքրքիր է, որ նույն գիտաժողովի մեկ այլ մասնակից՝ Ղեյվիդ Բաքանը, միանգամայն այլ կերպ է տեսնում խնդիրը: Նա մասնավորապես նշում

² O'Connell D.C. Die Crise der Psychologie? // *Journal of Social Distress and the Homeless*, 1996, Vol. 5, No. 4, p. 343.

³ Goertzen J.R. On the Possibility of Unification. The Reality and Nature of the Crisis in Psychology // *Theory & Psychology*. Vol 18, Issue 6, 2008, pp. 829-852, p. 830.

⁴ Gruber H.E., Gruber S.L. Where is the Crisis in Psychology // *Journal of Social Distress and the Homeless*, Vol. 5, No. 4, 1996, p. 348.

է. «Այս գիտաժողովի թեման է՝ արդյոք հոգեբանությունում առկա՞ է ճգնաժամ: Իհարկե, ոչ մի ճգնաժամ չկա, եթե որպես չափանիշ է ընդունվում իրենց հոգեբան անվանող մարդկանց թվի անդադար աճը կամ հոգեբանական համարվող գործունեության քանակության ավելացումը՝ ներառյալ գիտաժողովները, ինչպիսին այս գիտաժողովն է»⁵:

Բաքանը, ի տարբերություն Գրյուբերների, չի բավարարվում լոկ այս չափանիշով, ավելի ճիշտ՝ ամեննին չի կարևորում այն: «Կան այլ չափանիշներ, - գրում է նա: - Դրանցից մեկն այն է, թե արդյոք հոգեբանությունն իսկապե՞ս նպաստում է մարդու հոգեբանական գոյության մեր հասկացմանը: Երկրորդը՝ արդյոք հոգեբանությունը առաջադիմում է որպես գիտություն: Մեկ չափանիշ ևս՝ արդյոք աշխարհի հանդեպ հոգեբանի մասնագիտության տեղակայումն այնպիսի՞ն է, ինչպիսին պետք է լինի և ինչպիսին կարող է լինել»: «Կարծում եմ, - եզրակացնում է Բաքանը, - որ այս չափանիշների առումով բարելավելու դեռևս շատ բան կա, և այս իմաստով՝ ճգնաժամն առկա է»⁶:

Արթուր Մթաթթի կարծիքով՝ հոգեբանության ճգնաժամը ոչ միայն շարունակվում, այլև ժամանակի ընթացքում ավելի է խորանում: Հիշատակելով մշակույթի ամերիկացի քննադատ Հենրի Լյուիս Մենքենի 1927 թվականին արտահայտած միտքը՝ «Այսպես կոչված հոգեբանություն գիտությունը ներկայումս քառսի մեջ է՝ առանց կարգավորվածության շուտափույթ վերականգնման որևէ նշանի: Դժվար է գտնել դրա երկու պրոֆետր, որոնք համաձայնության կգան», Մթաթթը նշում է, որ իր օրերում (1985 թվականին) հիմնախնդիրը շատ ավելի խորն է, քան 1927 թվականին էր: «Այդ ժամանակվանից ի վեր, - գրում է նա, - հոգեբանությունը չափազանց ընդլայնվել է, և ամեն ընդլայնում է՛լ ավելի է խորացրել դրա մասնատվածությունը: Այսօր Միացյալ Նահանգներում և Եվրոպայում պետք է որ լինի ավելի քան հարյուր հազար հոգեբան: Նրանք հրատարակում են բազմաթիվ հոգեբանական հանդեսներ, անթիվ հոդվածներ ու գրքեր, բազմաթիվ հետազոտական նախագծեր, ներկայացնում են գեկուցումներ և այլն. յուրաքանչյուրը հոսքով գիտելիք է թողարկում, ինչը խեղդում է մեզ գիտելիքի չկապակցված, անհետևողական, փոխադարձաբար արժեզրկող և, հետևաբար, իմաստազուրկ տարրերի մեջ: Գիտելիքի այս հսկայական ծավալը բնական գիտության խնայողականությունը, ընդհանրականությունը, միավորվածությունը, համերաշխությունը վերածում է ահռելի չափերի խնդրի: Սա է պատճառը, որ միավորման չափանիշները դարձել են գիտության փիլիսոփայության քննարկման հիմնարար թեմա: Այս պատճառով է անհրաժեշտ համակարգված դիտարկել ժամանակակից մասնատված գիտությունն ու այն, թե ինչ պետք է արվի միավորման մակարդակի ուղղությամբ այդպիսի գիտության շարժման խնդրին դիմակայելու համար: Քանզի ներկայումս հոգեբանությունը դժվար է ըմբռնել: Այս ոլորտում վիճելի,

⁵ Bakan D. The Crisis in Psychology // *Journal of Social Distress and the Homeless*, Vol. 5, No. 4, 1996, p. 335.

⁶ Նույն տեղում, էջ 336:

անհետևողական, չկապակցված տարրերի այնպիսի քառու է, որ անհնար է իմաստավորել այն, առավել ևս համարել այն գիտական»⁷:

Դժվար է ինչ-որ կերպ գնահատել այս բանավեճի արդյունավետությունը: Կարելի է նկատել, որ արտահայտվող կարծիքների տարբերությունները հիմնականում բխում են այն կանխադրություններից ու տեսական դիրքորոշումներից, որոնցից մեկնարկում են հետազոտողները: Ումանց կարծիքով՝ հարյուր տարուց ավելի է, ինչ հոգեբանությունը գտնվում է ճգնաժամային վիճակում, մյուսների կարծիքով՝ այդ վիճակը գնալով ավելի է խորանում, երրորդներն անդրադառնում են «ճգնաժամ» հասկացության և հոգեբանության ներկայիս վիճակի համապատասխանության խնդրին: Կան այնպիսի հետազոտողներ, որոնք պարզապես մերժում են հոգեբանության ճգնաժամային վիճակում գտնվելու փաստը՝ վկայակոչելով դրա հասարակական տարածվածությունը: Այս տեսակետին հակադրվում են նրանք, որոնց համար հոգեբանության կերպին ու բնույթին վերաբերող մեթոդաբանական հարցերն ավելի կարևոր են, քան հոգեբանության հասարակական ծավալումները, իսկ այդ հարցերին որևէ լուծում տալու հնարավորության առումով հոգեբանությունն ակնհայտորեն ճգնաժամի մեջ է: Նման պայմաններում սկզբունքորեն հնարավոր չէ հերքել տեսակետներից մեկը՝ հոգուտ մյուսի: Ինչպե՞ս կարելի է, օրինակ, վիճարկել ժամանակակից հասարակությունում հոգեբանության դերն ու տարածվածությունը կամ «ճգնաժամ» հասկացության իմաստը, կամ այն, որ մեր օրերի հոգեբանությունն անմիասնական է ու չի համապատասխանում մարդու հոգեկան գոյության հասկացման իր նախնապատակին:

Ստացվում է, որ հոգեբանության ճգնաժամի խնդիրն ըստ էության ստեղծում է մեկ այլ ճգնաժամ՝ հոգեբանության ճգնաժամի խնդրի քննարկման ճգնաժամ: Բանն այն է, որ հոգեբանության ճգնաժամին վերաբերող հարցերին տրվող պատասխանները կարող են լինել բավականին տարբեր, երբեմն նույնիսկ հակադրվող, իրարամերժ ու փոխբացառող և կախված են այն տեսական, հետազոտական դիրքորոշումից, որն ընդունում է պատասխանողը: Դժվար չէ նկատելը, որ այս իրավիճակը նույնությամբ կրկնում է հոգեբանությունում տիրող տեսական մասնատվածության վիճակը:

Ասվածից կարելի է եզրակացնել, որ հոգեբանության ճգնաժամի խնդրի քննարկման դաշտը նույնպես ճգնաժամային կամ տեսական, մեթոդաբանական մասնատվածության վիճակում է: Եվ օրինաչափ է, որ որոշ հետազոտողներ, ինչպես, օրինակ՝ Ադրիան Դե Գրուտը, հոգեբանության ճգնաժամի հաղթահարման համար անհրաժեշտ պայմանների շարքում առանձնացնում են ճգնաժամին վերաբերող գրականության միասնությունը, ինչի արդյունքում

⁷ **Staats A.W.** Unified Positivism: Philosophy for Uninomic Psychology.// Current Issues in Theoretical Psychology. Selected/Edited Proceedings of the Founding Conference of The International Society for Theoretical Psychology held in Plymouth, U.K., 30August-2 September, 1985. North-Holland: Amsterdam, New York, Oxford, Tokyo, 1987, p. 299.

միայն կարող է պարզաբանվել ճգնաժամի իսկությունը, և թե ինչպես կարելի է այն հանգուցալուծել: Խոսելով հոգեբանության միավորման, միասնական հոգեբանության ձևավորման հնարավորությունների մասին՝ նա ընդգծում է *միավորման* խնդրին վերաբերող տեսակետների *միավորման* անհրաժեշտությունը: «Պահանջվում է ձևակերպել միավորման նախաձեռնության նպատակները, որոնցում *լուսաբանման, քննարկման և բազմակողմանի դիտարկման գործընթացի* շնորհիվ հնարավոր է հաստատել ընդհանուր համաձայնություն: Քանի որ նպատակների մասին կարծիքների տրամաբանական ընդհանրացման արդյունքը պետք է լինի հնարավորինս հիմնարար, չլինի անօգտակար, առավել ևս իրենից ոչինչ չներկայացնի, ձևակերպումը պետք է լինի այնպիսին, որ հասնի *փոխհամաձայնության վերին սահմաններին*, սահմաններ, որոնք կփորձարկվեն քննարկման ընթացքում»⁸:

Ասվածից կարելի է եզրակացնել, որ ներկայիս հոգեբանությունն ընդհանուր գծերով կրկնում է 19-րդ դարավերջին հոգեբանությունում ձևավորված ճգնաժամային իրավիճակը, բայց դրան ավելանում է նաև այն հանգամանքը, որ հոգեբանության մեթոդաբանությունը տասնամյակներ շարունակ չի կարողանում լուծել հոգեբանության տեսական մասնատվածության խնդիրը, ի մի բերել դրա տեսական հիմքերը, այն ի գործու չէ նույնիսկ ձևավորելու մեկ ընդհանուր դաշտ հոգեբանության տեսական մասնատվածության կամ մեթոդաբանական ճգնաժամի խնդիրը քննարկելու համար: Դա կարող է նշանակել, որ *ճգնաժամային վիճակում է ոչ միայն հոգեբանությունը, այլև հենց հոգեբանության մեթոդաբանությունը*:

Ստեղծված իրավիճակի բարդությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ հոգեբանության մեթոդաբանական ճգնաժամն ու հոգեբանության մեթոդաբանության ճգնաժամը կարծես սնում են միմյանց: Բանն այն է, որ հոգեբանության ճգնաժամի խնդիրը հնարավոր չէ լուծել, եթե դրա մեթոդաբանական վերլուծությունը հենվում է պատմականորեն առկա ու շրջանառվող հակասական, իրարամերժ հոգեբանական հայեցակարգերի վրա: Այսպիսի մոտեցումն ամեն անգամ հանգեցնում է մեթոդաբանական փակուղու: Մի կողմից առկա է հոգեբանության տեսական մասնատվածության, հոգեբանության ճգնաժամի մեթոդաբանական լուծում պահանջող խնդիրը: Մյուս կողմից, սակայն, այդ խնդիրն առաջ է բերում հոգեբանության մեթոդաբանության մասնատում, հոգեբանության մեթոդաբանության ճգնաժամ, որը բնութագրվում է այնպիսի ընդհանուր մեթոդաբանական տարածքի բացակայությամբ, որում հնարավոր կլիներ մեթոդաբանորեն միավորել և համատեղ դիտարկել, մեթոդաբանորեն հիմնավորել ու գնահատել հակադրվող հոգեբանական հայեցակարգերը:

⁸ Groot, A.D. de Unifying psychology: Its preconditions // In W.J. Baker, M.E. Hyland, R. van Hezewijk, & S. Terwee (Eds.), *Recent trends in theoretical psychology*, Vol. 2, pp. 1–25, New York: Springer-Verlag, 1990, p. 4.

Եթե փորձենք գտնել ստեղծված իրավիճակի ակունքները, ապա կարող ենք ենթադրել, որ դրա հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ հոգեբանական հայեցակարգերի բազմազանության պայմաններում չէր կարող ձևավորվել հոգեբանական հայեցակարգերից անկախ, դրանց նախորդող, դրանց կառուցման հիմք հանդիսացող համընդհանուր նորմատիվ մեթոդաբանություն: Ամեն առանձին հոգեբանական հայեցակարգ ստեղծում է իր սեփական մեթոդաբանությունը, որի շրջանակներում տվյալ հայեցակարգի դրույթները հիմնավորված ու անվիճելի են, սակայն մեկ այլ հոգեբանական հայեցակարգի մեթոդաբանության տեսանկյունից դրանք կորցնում էին իրենց նշանակությունը: Մտացվում է, որ հոգեբանական հայեցակարգերից հոգեբանության մեթոդաբանության այսպիսի կախվածությունն ինքնաբերաբար հանգեցնում է վերջինիս ճգնաժամի. հոգեբանական հայեցակարգերի բազմազանությունը ծնում է հոգեբանության մեթոդաբանությունների բազմազանություն: Պարզ է, որ համընդհանուր մեթոդաբանական դաշտի բացակայությունը նվազեցնում կամ ընդհանրապես վերացնում է ոչ միայն հոգեբանության տեսական մասնատվածության, այլև հոգեբանության մեթոդաբանական ցանկացած խնդրի քննարկման հնարավորությունը:

Ասվածից կարելի է եզրակացնել, որ հոգեբանության մեթոդաբանական խնդիրների քննարկումը հնարավոր է միայն հոգեբանական հայեցակարգերից անկախ և դրանց նախորդող մեթոդաբանության առկայության պայմաններում: Բայց հնարավոր է արդյոք այդպիսի մեթոդաբանություն և, եթե այո, ապա՝ ինչպե՞ս:

Այս հարցերին պատասխանելու համար նախ անհրաժեշտ է պատասխանել մեկ այլ հարցի. ի՞նչ նկատի ունենք հոգեբանություն ասելով, երբ քննարկում ենք հոգեբանության մեթոդաբանական խնդիրները: Օրինակ, երբ խոսում ենք հոգեբանության տեսական մասնատվածության մասին, արդյոք նկատի ունենք զանազան տեսությունների ու հայեցակարգերի արհեստական ամբողջությունը, որը պայմանականորեն անվանում ենք «հոգեբանություն», թե՞ մեկ այլ նախասկզբնական հոգեբանություն: Չէ՞ որ հոգեբանության տեսական մասնատվածության հարցադրումն օրինաչափ է միայն այն դեպքում, երբ ենթադրվում է ինչ-որ *միասնական, ամբողջական, չմասնատված հոգեբանություն*, որի հետ համեմատությամբ միայն կարելի է գրանցել հոգեբանության մասնատվածությունը:

Մտքերի այսպիսի ընթացքն ինքնաբերաբար հանգեցնում է հոգեբանության գոյականության խնդրին: Հոգեբանության մեթոդաբանության առարկան հենց հոգեբանությունն է: Բայց, եթե հոգեբանություն ասելով հասկանում ենք փոխբացառող հոգեբանական հայեցակարգերից կազմված պայմանական ամբողջությունը, ապա հայտնվում ենք փակուղու մեջ, կորցնում ենք մեթոդաբանական հետազոտության առարկան, հոգեբանությունը վերածվում է մեթոդա-

բանական «ոչնչի»: Երևի թե պարզ է, որ այս դեպքում ոչնչանում է նաև հոգեբանության մեթոդաբանությունը:

Այս դժվարությունը հաղթահարելու համար անհրաժեշտ է ընդունել ու հիմնավորել հոգեբանության գոյականությունը, այսինքն՝ ցույց տալ, որ գոյություն ունի հոգեբանական բոլոր շրջանառվող հայեցակարգերից անկախ, դրանց նախորդող և դրանց մեթոդաբանական գնահատման համար չափանիշ հանդիսացող հոգեբանություն: Ընդ որում, թյուրըմբռնումից խուսափելու համար հարկ է նշել, որ խոսքն այստեղ ոչ թե գոյաբանական, այլ մեթոդաբանական գոյության մասին է: Հասկանալի է, որ այս տարբերակումը կարող է հանգեցնել թյուրիմացության, քանի որ «գոյություն» հասկացությունն ավանդաբար կիրառվում է գոյաբանական հատույթում, և «մեթոդաբանական գոյություն» արտահայտությունը կարող է անսովոր ու անհասկանալի թվալ: Այդ իսկ պատճառով «գոյություն» հասկացությանը կնախընտրենք «գոյականություն» հասկացությունը⁹, որը, ունենալով գոյաբանական իմաստ, սակայն ամրակցված չլինելով գոյաբանությանը, տալիս է կիրառման առավել լայն հնարավորություններ:

Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ հոգեբանության մեթոդաբանության առաջին խնդիրը հոգեբանության մեթոդաբանական գոյականության խնդիրն է: Մրանով հոգեբանության մեթոդաբանությունը հիմնավորում է իր իսկ առարկան: Հասկանալի է, որ որպես մեթոդաբանական հետազոտության կանխադրված առարկա կարող է հանդես գալ միայն *ենթադրական միասնական հոգեբանությունը*: Հակառակ պարագայում, ինչպես վերը նշվեց, սկզբունքորեն անհնար կլինի այնպիսի մեթոդաբանական խնդիրների քննարկումը, ինչպիսին է, օրինակ, հոգեբանության տեսական մասնատվածության հարցը:

Այստեղ մեկ անգամ ևս հարկ է նշել, որ խոսքը ոչ թե գոյաբանական, այլ մեթոդաբանական գոյականության մասին է: Դա նշանակում է, որ ենթադրվող միասնական հոգեբանության գոյությունը մեզ տրված է ոչ թե պատմականորեն կամ որևէ հոգեբանական հայեցակարգի ձևով, այլ որպես որոշակի մեթոդաբանական պայմանների միասնական համակարգ, որն ընդհանուր է հոգեբանական բոլոր հայեցակարգերի համար, նախորդում է դրանց, ընկած է դրանց հիմքում, իսկ հոգեբանական հայեցակարգերը հանդես են գալիս որպես այդ իսկ պայմանների իրականացում:

Ասվածը կարելի է պատկերավոր ներկայացնել՝ օգտվելով երրորդ աշխարհի հայեցակարգը հիմնավորելու նպատակով Կարլ Պոպերի ձեռնարկած

⁹ Գոյականություն ոչ թե քերականական իմաստով, այսինքն՝ հոգեբանություն բառի՝ որպես խոսքի մաս գոյական լինելու, այլ գոյաբանական իմաստով՝ *գոյականություն – գոյական լինելը, գոյություն ունենալը, գոյացություն* (Մտ.Մալխասեանց (կազմ): Հայերեն բացատրական բառարան: Չորս հատորով, Հատոր առաջին, Ա-Ե: Հայկական ՄՍՌ Պետական հրատարակչություն, Եր., 1944, էջ 459):

մտավոր գիտափորձից: Իր «Գիտելիքաբանություն ատանց իմացության սուբյեկտի» հոդվածում նա առանձնացնում է երեք աշխարհ կամ ունիվերսում: Առաջինը ֆիզիկական օբյեկտների կամ ֆիզիկական վիճակների աշխարհն է, երկրորդը՝ գիտակցության վիճակների կամ վարքային հակվածությունների աշխարհը: Որպես երրորդ աշխարհ Պոպերը դիտարկում է մտածողության, մասնավորապես՝ գիտական և պոետիկ մտքի, ինչպես նաև արվեստի գործերի օբյեկտիվ բովանդակությունները¹⁰:

Այս վերջին՝ երրորդ աշխարհի ինքնուրույն գոյությունը Պոպերը հիմնավորում է հետևյալ կերպ՝ «Գիտափորձ (1): Ենթադրենք, որ մեր բոլոր մեքենաները և աշխատանքային գործիքները ավերված են, և վերացված են մեր բոլոր սուբյեկտիվ գիտելիքները, ներառյալ մեքենաների, աշխատանքային գործիքների ու դրանց կիրառման հմտություններին վերաբերող սուբյեկտիվ գիտելիքները: Սակայն գոյատևել են *գրադարաններն ու դրանց բովանդակությունները յուրացնելու, սովորելու մեր ընդունակությունը*: Հասկանալի է, որ որոշակի նշանակալից դժվարություններ հաղթահարելուց հետո մեր աշխարհը կարող է նորից սկսել զարգանալ: Գիտափորձ (2): Ինչպես և նախորդ դեպքում, մեքենաներն ու աշխատանքային գործիքներն ավերված են, վերացված են նաև մեր սուբյեկտիվ գիտելիքները, ներառյալ մեքենաների և աշխատանքային գործիքների ու դրանց կիրառման հմտություններին վերաբերող սուբյեկտիվ գիտելիքները: Սակայն այս դեպքում *վերացված են նաև բոլոր գրադարանները*, այնպես որ անհնար է դառնում գրքերի կիրառմամբ սովորելու մեր ընդունակությունը: Եթե դուք մտորեք այս երկու գիտափորձերի մասին, ապա հնարավոր է, որ ձեզ ավելի հասկանալի կդառնան երրորդ աշխարհի իրականությունը, նշանակությունն ու ինքնավարության աստիճանը (ինչպես նաև երկրորդ և առաջին աշխարհների վրա դրա ազդեցությունը): Իսկապես, երկրորդ դեպքում մեր քաղաքակրթության վերածնունդը տեղի չի ունենա հազարավոր տարիների ընթացքում»¹¹:

Ներկայացված գիտափորձերի պոպերյան մեկնաբանությունները մեզ հետաքրքրող հարցի տեսանկյունից անբավարար են, քանի որ մեզ համար սկզբունքային չէ այն տևողությունը, որի ընթացքում տեղի կունենա քաղաքակրթության վերածնունդը: Պոպերը չի նշում, որ երկրորդ դեպքում քաղաքակրթության վերածնունդ ընդհանրապես տեղի չի ունենա, և դա տրամաբանական է, քանի որ նույն պայմաններում, չունենալով մեքենաներ ու աշխատանքային գործիքներ, չունենալով մեքենաներին, աշխատանքային գործիքներին ու դրանց կիրառման հմտություններին վերաբերող սուբյեկտիվ գիտելիքներ, չունենալով գրադարաններ, մարդկային քաղաքակրթությունն առնվազն մեկ անգամ ձևավորվել է: Գուցե ավելի երկար ժամանակահատվածում, քան եթե ունենար այդ ամենը, բայց ամեն դեպքում ձևավորվել է:

¹⁰ Տե՛ս **Popper K.** Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. Clarendon Press, Oxford, 1994, էջ 106:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 107-108:

Մեզ համար ավելի կարևոր է մեկ այլ հարց՝ վերածնված մարդկային քաղաքակրթությունն ինչ-որ ժամանակահատված անց արդյոք կստանա՞ նույն տեսքը, որն ուներ նախքան կործանումը: Եթե փորձենք հարցադրումը նեղացնել մեզ հետաքրքրող խնդրին համապատասխան, ապա կունենանք դրա հետևյալ ձևակերպումը՝ եթե քաղաքակրթության կործանման հետ վերանան հոգեբանական բոլոր ուսմունքները, հայեցակարգերն ու տեսությունները, ջնջվեն դրանց մասին հիշողությունները, որոշակի ժամանակահատված անց արդյոք կձևավորվի՞ հոգեբանությունը, և ի՞նչ տեսք այն կունենա, արդյոք այն կլինի՞ այնպիսին, ինչպիսին եղել է կործանման պահին:

Երևի թե հասկանալի է, որ այս հարցին կարելի է պատասխանել զուտ տրամաբանորեն, քանի որ իրականում նման գիտափորձ ձեռնարկելը կպահանջի մարդկային քաղաքակրթության համար անթույլատրելի կորուստներ: Իսկ տրամաբանական պատասխանը բավականին պարզ է՝ մարդկային քաղաքակրթության կործանումից հետո որոշ ժամանակահատված անց դրա հետ վերացած հոգեբանությունը կվերականգնվի ճիշտ այնպիսին, ինչպիսին եղել է կործանման պահին, եթե աղետը չդիպչի այն պայմաններին, որոնք ընկած են հոգեբանության նախորդ ձևավորման հիմքերում:

Այստեղ կարելի է արդարացիորեն առարկել՝ մատնանշելով աղետի հետևանքով այդ պայմանների փոփոխման հավանականությունը: Այս առարկությունը, սակայն, կարելի է հանել, քանի որ իրականում գործ ունենք ոչ թե կրկնակի, այլ մեկ անգամ ձևավորվածի հետ, քանզի ձեռնարկված մտավոր գիտափորձի նպատակը ոչ թե մարդկային կործանված քաղաքակրթությունների կորսված հոգեբանության հետ ներկայիս հոգեբանության համեմատությունն է, այլ հոգեբանության մեթոդաբանական գոյականության հիմնավորումը:

Հոգեբանության մեթոդաբանական գոյականության խնդրի տեսանկյունից այս մտավոր գիտափորձից բխող կարևոր եզրակացությունն այն է, որ որպես հոգեբանության մեթոդաբանական հետազոտության առարկա հանդես եկող նախահոգեբանությունը ոչ թե կոնկրետ ուսմունք կամ տեսություն է, այլ որոշակի պայմանների ամբողջություն, որոնց իրականացման արդյունքում ձևավորվում են հոգեբանական ուսմունքներն ու տեսությունները:

Կարելի է առանձնացնել այդպիսի պայմանների երկու խումբ: Առաջին խմբի պայմանները կապված են հոգեբանական գիտելիքի հնարավորության, երկրորդ խմբի պայմանները՝ անհրաժեշտության հետ: Մեթոդաբանական գոյականությամբ օժտված «նախահոգեբանությունը» պետք է ներառի հոգեբանական գիտելիքի բոլոր հնարավորությունները և հոգեբանական հայեցակարգի առաջացման բոլոր անհրաժեշտությունները: Հոգեբանության մեթոդաբանական խնդիրների արդյունավետ քննարկում և ընդհանրապես հոգեբանության անկողմնակալ մեթոդաբանություն հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ

հոգեբանական հայեցակարգերը դիտարկվում են այդպիսի «նախահոգեբանության» հետ համեմատության մեջ, հոգեբանական գիտելիքի հնարավորության ու անհրաժեշտության առանցքներում: Այս պարագայում բոլոր հոգեբանական հայեցակարգերը մեթոդաբանորեն միավորվում և հավասարեցվում են հոգեբանության հնարավորությունների ու անհրաժեշտությունների առանցքներից կազմված համընդհանուր հարթության մեջ: Հոգեբանական հայեցակարգերի տարբերությունները բխում են այն հանգամանքից, թե որ առանցքին է ավելի մոտ ամեն առանձին հայեցակարգ:

Այսպիսով, հոգեբանության մեթոդաբանական ճգնաժամի և հոգեբանության մեթոդաբանության ճգնաժամի խնդիրը կարելի է լուծել՝ կառուցելով հոգեբանական գիտելիքի հնարավորության և հոգեբանական հայեցակարգի անհրաժեշտության առանցքներից կազմված հարթություն, որտեղ հնարավոր կլինի մեթոդաբանորեն միավորել և համատեղ դիտարկել ու համեմատել հոգեբանական հայեցակարգերը: Ընդ որում, այդ հարթությունը կարելի է դիտարկել որպես մեթոդաբանական գոյականությամբ օժտված նախահոգեբանություն, իսկ պատմականորեն տրված հոգեբանական հայեցակարգերը՝ որպես այդ նախահոգեբանության փոփոխակալին դրսևորումներ:

ГАГИК ПЕТРОСЯН – *Методологический кризис психологии, кризис методологии психологии и проблема методологической сущности психологии.* – В статье рассматриваются проявления методологического кризиса психологии и возможности его решения. Особое внимание обращено на то, что в настоящее время кризис психологии проявляется чаще всего не открытым конфликтом отдельных ее направлений, а кризисом методологии психологии, который может выражаться, например, в наличии кризиса в поле обсуждения проблемы методологического кризиса, вызванного теоретической раздробленностью психологии. Кризис методологии психологии, в свою очередь, обусловлен тем обстоятельством, что в условиях многообразия психологических теорий исторически не сформировалась такая методология, которая предшествовала бы психологическим концепциям, не вытекала бы из них и создавала бы возможность формирования единого методологического поля их совместного рассмотрения. При отсутствии единой методологии становится невозможным обсуждение проблемы теоретической раздробленности психологии, а значит, единению психологии должно предшествовать единение методологии психологии. Единая методология возможна лишь в том случае, когда ее предметом является психология, методологически предшествующая всем историческим и существующим психологическим концепциям. Возможность такой психологии напрямую связана с проблемой методологической сущности психологии, под которой понимается существование такой психологии, которая независима от всех известных психологических концепций. В качестве таковой выступает плоскость, составленная из осей возможности психологического познания и необходимости формирования психологических концепций, в которую могут быть объединены и совместно рассмотрены все психологические концепции.

Ключевые слова: *методологический кризис психологии, кризис методологии психологии, методологическая сущность психологии, единая методология психологии*

GAGIK PETROSYAN – *The Methodological Crisis in Psychology, the Crisis of Methodology of Psychology, and the Issue of Methodological Entitiness of Psychology.* – The article discusses the manifestations of the methodological crisis of psychology and the possibilities of its solution. Special attention is paid to the fact that nowadays the crisis of psychology is mostly manifested not by the open conflict of its separate directions, but by the crisis of the methodology of psychology, which can be expressed, for example, by the presence of a crisis in the field of discussion of the problem of the methodological crisis caused by the theoretical fragmentation of psychology. The crisis in methodology of psychology arises primarily because, amid the diversity of psychological theories, a cohesive methodology has historically not been established to precede psychological conceptions. This lack of a unified methodological framework hinders the opportunity to form a cohesive field for considering these conceptions together. In the absence of a unified methodology, discussing the theoretical fragmentation of psychology becomes impossible. Therefore, the unification of psychology must be preceded by the unification of its methodology. A unified methodology is only feasible if it presupposes a form of psychology that is methodologically prior to all historically established and circulating psychological conceptions. The possibility of such psychology is directly related to the problem of methodological entitiness of psychology, which refers to the existence of psychology independent of all known psychological concepts. The latter acts as a dimension composed of the axes of the possibility of psychological knowledge and the necessity of forming psychological concepts, where all psychological concepts can be combined and considered together.

Key words: *methodological crisis in psychology, crisis of psychology methodology, methodological entitiness of psychology, unified methodology of psychology*